

DOI https://doi.org/10.32782/naoma-bulletin-2026-6-1
УДК 726.5:72.036(44)
ORCID ID: 0000-0003-3928-0161

Дмитро Антонюк
кандидат архітектури, доцент
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
dmitry.antonyuk@naoma.edu.ua

LA COLLINE DE BOURLÉMONT У РОНШАНІ: АРХІТЕКТУРНИЙ РОЗВИТОК САКРАЛЬНОГО МІСЦЯ

Анотація. ***Мета статті*** – дослідити архітектурний розвиток пагорба Бурлемон (La Colline de Bourlémont) у Роншані (Франція) як сакрального місця. Дослідницький фокус зміщено з окремої споруди на цілісність сакрального місця і трансформацію його архітектурно-просторової структури. Простежено три основні етапи розвитку: докорбюзьєвський; трансформацію Ле Корбюзьє у 1950–1955 роках; сучасний етап, пов'язаний із монастирем Святої Клари (Monastère Sainte-Claire) та вхідним павільйоном (Porterie), зведеними за проєктом архітектора Ренцо Піано (Renzo Piano) у 2006–2011 роках. ***Методика дослідження*** поєднує історико-архітектурний, типологічний, порівняльний, просторово-композиційний аналіз із натурними спостереженнями та авторською фотофіксацією. Для виявлення альтернативних можливостей просторового розвитку застосовано елементи контрфактичного аналізу. ***Результати дослідження.*** Встановлено, що архітектурна еволюція Бурлемона відбувалася шляхом послідовної трансформації архітектурно-просторової структури та архітектурного формоутворення за збереження сакральної ідентичності місця. Виявлено взаємодію історичної, сакральної, предметної, просторової та ландшафтної пам'яті і сформульовано чотири принципи архітектурної трансформації сакрального місця: сакральної спадкоємності, трансформації через збереження пам'яті, просторового переосмислення та ландшафтної інтеграції. ***Висновки.*** Наскрізну нішу з історичною статуєю Богоматері запропоновано трактувати як мезопростір, що поєднує внутрішній і зовнішній літургійні простори капели. Бурлемон визначено як архітектурно-сакральний палімпсест, у якому наступні історичні шари трансформують і переосмислюють попередні. Контрфактичний аналіз допоміг виявити нереалізований східний вектор його просторового розвитку. Запропонований підхід дає змогу розглядати Бурлемон як просторово розгорнутий сакральний ландшафт, ідентичність якого формується взаємодією архітектури, пам'яті, релігійної функції та природного середовища.

Ключові слова: Бурлемон, Роншан, Нотр-Дам-дю-О, Ле Корбюзьє, Ренцо Піано, сакральна архітектура, архітектурно-просторова структура, архітектурне формоутворення, трансформація, архітектурно-сакральний палімпсест, мезопростір, контрфактичний аналіз.

Dmytro Antoniuk
PhD in Architecture, Associate Professor
National Academy of Fine Arts and Architecture
dmitry.antonyuk@naoma.edu.ua

LA COLLINE DE BOURLÉMONT IN RONCHAMP: THE ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF A SACRED SITE

Abstract. The article examines the architectural development of Bourlémont Hill (La Colline de Bourlémont) in Ronchamp as a sacred place. The research shifts the focus from an individual building to the sacred place as an integral entity and to the transformation of its architectural and spatial structure. Three principal stages of its development are identified: the pre-Le Corbusier period; Le Corbusier's transformation of 1950–1955; and the contemporary stage associated with Renzo Piano's Saint Clare Monastery and Gatehouse (Porterie) of 2006–2011. ***The methodology*** combines historical and architectural, typological, comparative, spatial-compositional, and graphic-analytical methods with on-site observations and the author's photographic documentation. Elements of counterfactual analysis are employed to identify alternative possibilities for the spatial development of the site. ***The study*** demonstrates that the architectural evolution of Bourlémont occurred through successive transformations of its architectural and spatial structure and architectural form-making, while preserving the sacred identity of the place. The interaction of historical, sacred, material, spatial, and landscape memory is identified, and four principles of the architectural transformation of a sacred place are formulated: sacred continuity, transformation through the preservation of memory, spatial reinterpretation, and landscape integration. The through-niche containing the historic statue of the Virgin Mary is interpreted as a meso-space connecting the interior and exterior liturgical spaces of the chapel. Bourlémont is defined as an architectural-sacred palimpsest, in which successive historical layers transform

and reinterpret those that preceded them. Counterfactual analysis reveals an unrealised eastward trajectory of its spatial development. The proposed approach makes it possible to understand Bourlémont as a spatially extended sacred landscape, whose identity is shaped by the interaction of architecture, memory, religious function, and the natural environment.

Key words: Bourlémont, Ronchamp, Notre-Dame-du-Haut, Le Corbusier, Renzo Piano, sacred architecture, architectural and spatial structure, architectural form-making, architectural transformation, architectural-sacred palimpsest, meso-space, counterfactual analysis.

Постановка проблеми. Капела Нотр-Дам-дю-О в Роншані, зведена Ле Корбюзьє у 1950–1955 рр., належить до найбільш досліджених творів архітектури XX століття. Її просторово-композиційна структура, пластика форми, конструктивні особливості, система природного освітлення, взаємодія з ландшафтом та символічний зміст десятиліттями були предметом численних історико-архітектурних, теоретичних, феноменологічних та експериментальних досліджень. Водночас концентрація дослідницької уваги безпосередньо на капелі значною мірою відвернула погляд від самого пагорба Бурлемон як сакрального місця, історія якого розпочалася задовго до появи споруди Ле Корбюзьє і тривала після завершення її будівництва. Такий підхід набуває особливої актуальності після того, як у 2006–2011 роках за проєктом Р. Піано було споруджено монастир Святої Клари (Monastère Sainte-Claire) для спільноти сестер-кларисок та нову вхідну будівлю для прийому відвідувачів (Porterie). Сакральне місце продовжує функціонально й архітектурно трансформуватися, водночас зберігаючи історичну пам'ять, сакральну функцію та особливий характер взаємодії архітектури з ландшафтом.

Історіографія Роншана охоплює надзвичайно широкий спектр підходів. Більшість досліджень зосереджена на капелі Нотр-Дам-дю-О архітектора Ле Корбюзьє або на окремих аспектах її архітектури. Менш дослідженим залишається пагорб Бурлемон як цілісне сакральне місце, архітектурна структура якого формувалася протягом різних історичних періодів. Саме зміщення дослідницького фокусу з окремої споруди на місце дає змогу по-іншому розглянути співвідношення спадкоємності і трансформації, архітектури й ландшафту, сакральної функції та історичної пам'яті.

Об'єктом дослідження є сакральне місце – пагорб Бурлемон (La Colline de Bourlémont) у Роншані та сформований на ньому архітектурний комплекс. Предметом дослідження є закономірності архітектурно-просторової трансформації Бурлемона в процесі його історичного розвитку та характер взаємодії сакральної функції, архітектури і ландшафту на різних етапах формування місця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Архітектура капели Нотр-Дам-дю-О в Роншані майже відразу після завершення будівництва стала предметом професійної дискусії, а згодом і спеціальних історико-архітектурних досліджень.

Однією з перших принципових реакцій на Роншан стала стаття Дж. Стірлінга (James Frazer Stirling) «Роншан: каплиця Ле Корбюзьє та криза раціоналізму» («Ronchamp: Le Corbusier's Chapel and the Crisis of Rationalism»), опублікована 1956 року, фактично одразу після завершення капели [1]. Для Дж. Стірлінга Роншан був не просто новою спорудою Ле Корбюзьє, а свідченням суттєвого зламу всередині самої модерністської традиції.

Принципово інший етап вивчення капели пов'язаний із дослідженнями Д. Полі (Danièle Pauly). Її монографія «Роншан: прочитання архітектури» («Ronchamp: lecture d'une architecture») стала одним із перших фундаментальних спеціальних досліджень, присвячених саме Роншану [2]. На відміну від ранньої архітектурної критики, Д. Полі розглядає капелу через реконструкцію процесу її формування. У центрі уваги науковиці перебувають перші ескізи, розвиток проєктної ідеї, планувальна структура, конструкція, пластика стін і покриття, вторинні капели, зовнішній хор, природне освітлення та взаємодія споруди з пагорбом Бурлемон.

Пізніше Д. Полі повернулася до цього матеріалу у книзі «Le Corbusier: The Chapel at Ronchamp», де історію капели знову розглянуто через етапи проєктування та авторський процес Ле Корбюзьє [3]. Саме так характеризує видання і його бібліографічний опис: книга є одночасно архітектурною «прогулянкою» спорудою та дослідженням різних стадій проєкту, великою мірою побудованим на висловлюваннях самого Ле Корбюзьє.

Дещо іншу лінію інтерпретації представляє Вільям Дж. Р. Кертіс (William J. R. Curtis), який розглядає Роншан у загальному контексті творчої еволюції Ле Корбюзьє. Роншан інтерпретується ним не як раптовий розрив із попередньою творчістю архітектора, а в ширшому контексті трансформації його пластичної мови, звернення до архаїчних образів, пам'яті подорожей, природних форм і сакральних архітектурних архетипів [4].

Важливе місце серед сучасних інтерпретацій Роншана посідають дослідження Ж. Кетгласа (Josep Quetglas), який у статті «Роншан: ландшафт візуальної акустики» («Ronchamp: A Landscape of

Visual Acoustics») розкриває поняття «візуальної акустики» як особливого способу взаємодії архітектури та довкілля [5]. У такому трактуванні споруда не просто розташовується в уже сформованому ландшафті: вона відбирає, фіксує та перетворює характеристики природного оточення, завдяки чому середовище набуває властивостей усвідомленого ландшафту. Ж. Кетглас пов'язує такий принцип із тривалими просторовими пошуками Ле Корбюзьє – від досвіду Акрополя та південноамериканських подорожей до пізнішого втілення принципу «візуальної акустики» в Роншані.

Ж. Кетглас продовжив дослідження капели у монографії «Роншанський бревіарій» («Breviario de Ronchamp») [6]. Сам факт появи окремої великої праці, присвяченої Роншану, засвідчує зміну масштабу сучасного дослідження об'єкта. Капела розглядається вже не лише як один із шедеврів Ле Корбюзьє, але як складний вузол взаємодії архітектури, місця, історичної пам'яті та людської присутності.

До цієї лінії необхідно долучити й Ж.-Л. Коена (Jean-Louis Cohen), який інтерпретував Роншан у широкому контексті творчої біографії Ле Корбюзьє. Для Ж.-Л. Коена пластика капели не є ізольованим формальним експериментом: у ній інтегруються спогади архітектора про минулі подорожі, спостереження природних форм, досвід античної архітектури та безпосередня реакція на конкретний ландшафт Бурлемона [7].

Отже, зарубіжна історіографія Роншана засвідчує поступове розширення дослідницької оптики. Якщо рання критика Дж. Стірлінга фіксувала кризу раціоналістичної моделі модернізму [1], то дослідження Д. Полі реконструювали морфогенез архітектурного задуму [2; 3], В. Кертіс включив капелу до ширшої еволюції формотворчої системи Ле Корбюзьє [4], а Ж. Кетглас і Ж.-Л. Коен акцентували увагу на взаємодії споруди з ландшафтом, архітектурною пам'яттю та просторовим досвідом [5–7]. Водночас більшість цих досліджень розглядає окремі складові Роншана – форму, світло, ландшафт, генезис проєкту, символічні асоціації, – тоді як архітектурна трансформація саме сакрального місця в історичній послідовності «попередні святині – Ле Корбюзьє – Ренцо Піано» та збереження його функціонально-сакральної спадкоємності потребують окремого розгляду.

У радянському та пострадянському архітектурознавстві капела Нотр-Дам-дю-О розглядалася переважно в контексті післявоєнної трансформації творчості Ле Корбюзьє та зміни художньої парадигми модернізму.

В українському архітектурознавстві капела Нотр-Дам-дю-О не стала предметом настільки розгорнутого самостійного вивчення, як у французькій та західноєвропейській історіографіях.

Найбільш предметним у цьому контексті є дослідження М. Яціва та С. Яців «Світло-просторова композиція сакральних будівель Ле Корбюзьє», в якому одним з основних об'єктів аналізу є капела Нотр-Дам-дю-О [8]. Автори розглядають природне світло не як додатковий декоративний ефект, а як один із засобів формування просторової структури сакральної будівлі. Напрямок, інтенсивність і характер світлових потоків пов'язуються з архітектонікою храму та сприйняттям його внутрішнього простору [8, с. 198].

Для нашого дослідження важливо, що у графічних матеріалах статті М. Яціва та С. Яців окремо зафіксовано статую Мадонни у вікні вівтарної стіни [8, с. 199]. Однак цей елемент автори розглядають переважно в контексті світлопросторової композиції. У запропонованому дослідженні та сама ніша набуває іншого значення – як особливий мезопростір між внутрішнім і зовнішнім літургійними просторами капели. Розташована у наскрізній ніші історична статуя Богоматері завдяки можливості її повороту бере участь у двох сценаріях богослужіння – внутрішньому та зовнішньому, – функціонально й символічно пов'язуючи два вівтарі.

Методологічним підґрунтям світлопросторового напряму є також монографія М. Яціва та Ю. Криворучка «Архітектура світла в українській церкві» [9].

Інший напрям українського архітектурознавства репрезентують праці А. Пучкова. На відміну від аналізу окремих морфологічних, конструктивних або світлопросторових характеристик архітектурного об'єкта, його дослідницький підхід спрямований на значно ширше осмислення архітектури – у взаємозв'язку архітектурної форми, теоретичної думки, історико-культурного контексту та способів інтерпретації архітектурного твору [10].

Одним із найбільш послідовних прикладів дослідження процесу створення капели є робота Н. Утмун (Nadjat Outmoune) та А. Арруфа (Abdelmalek Arrouf) «Процес проєктування в Ле Корбюзьє: випадок капели в Роншані» («The Design Process at Le Corbusier, Case of the Ronchamp Chapel») [11]. На відміну від аналізу завершеної споруди, автори намагаються реконструювати сам механізм проєктного мислення Ле Корбюзьє – послідовність виникнення, трансформації та відбору архітектурних рішень. Для цього використано генетичний метод П.-М. де Біазі (Pierre-Marc de Biasi), сформований у межах генетичної критики літературного тексту та

адаптований до аналізу архітектурного проєктування. Метод передбачає три послідовні етапи: збирання та класифікацію проєктних документів із формуванням генетичних таблиць; аналіз кожного документа та змін, які відбувалися між окремими стадіями проєкту; реконструкцію цілісного процесу проєктування, що дає змогу визначити характерну для Ле Корбюзьє логіку прийняття проєктних рішень.

Метою статті є виявлення закономірностей архітектурного розвитку Бурлемона як сакрального місця через порівняння його докорбюзьєвського стану, трансформації Ле Корбюзьє та сучасного етапу, пов'язаного з Ренцо Піано. **Наукова новизна дослідження** полягає у комплексному розгляді Бурлемона як архітектурно-сакрального палімпсесту, в якому докорбюзьєвський, корбюзьєвський та сучасний етапи утворюють послідовну систему трансформацій сакрального місця; у запропонованій інтерпретації наскрізної ніші з історичною статуєю Богоматері як мезопростору між внутрішнім і зовнішнім літургійними середовищами; а також у застосуванні контрфактичного аналізу для виявлення нереалізованого східного вектора просторового розвитку Бурлемона, пов'язаного з відмовою Ле Корбюзьє від ранньої ідеї амфітеатру та подальшим вибором Р. Піано південного схилу для монастирського комплексу.

Виклад основного матеріалу. Передумови сакрального освоєння пагорба Бурлемон мають свою історію і тому капела Нотр-Дам-дю-О не може розглядатися лише в межах періоду її проєктування та будівництва Ле Корбюзьє у 1950–1955 роках. Сучасна споруда є одним з етапів значно тривалішого процесу сакрального освоєння пагорба Бурлемон. Масштабний етап архітектурної трансформації розпочався у XIX столітті. 30 серпня 1913 року удар блискавки спричинив пожежу, яка знищила велику частину паломницького храму.

У 1920-х роках на Бурлемоні було споруджено нову капелу, виконану в традиціоналістичних, близьких до неоготики архітектурних формах. Храм зазнав тяжких руйнувань у вересні 1944 року після артилерійських обстрілів і бомбардувань. Фонд Ле Корбюзьє (Fondation Le Corbusier) безпосередньо визначає майбутню капелу Ле Корбюзьє як споруду, зведену на місці старої капели, присвяченої Богородиці й зруйнованої 1944 року.

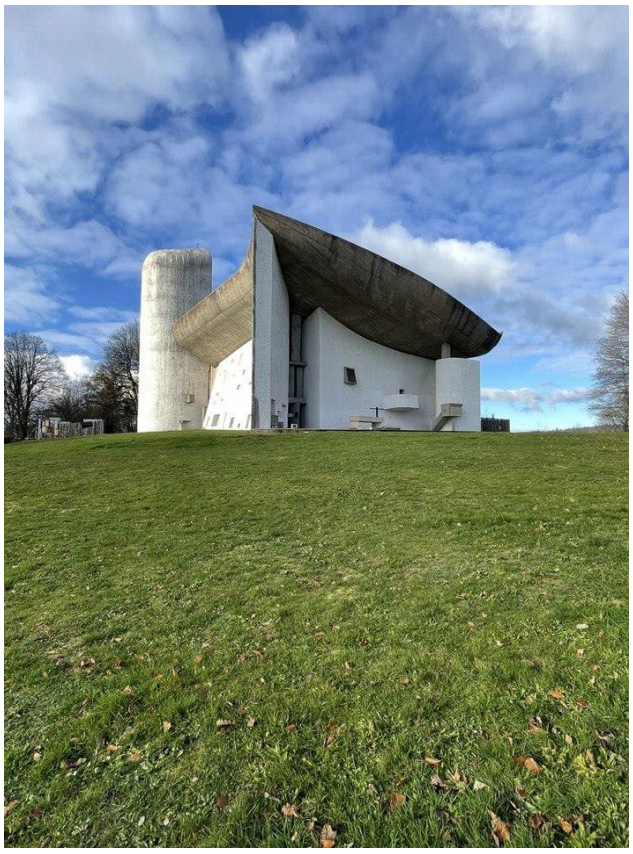
Важливу роль у формуванні нового підходу відіграло середовище французького руху оновлення сакрального мистецтва, пов'язане з діяльністю домініканського священника М.-А. Кутюр'є (Marie-Alain Couturier). Його позиція полягала в тому, що сучасна церковна архітектура не повинна відтворювати історичні стилі, а має залучати найвизначніших митців і архітекторів свого часу незалежно від ступеня їхньої особистої релігійності. Саме в такому контексті виникла ідея звернутися до Ле Корбюзьє. Цей вибір був далеко не очевидним. До початку 1950-х років Ле Корбюзьє мав міжнародний авторитет одного з провідних представників модерної архітектури, однак досвіду реалізації храмів не мав, а його ставлення до церковної інституції було досить дистанційованим. Може тому перша реакція архітектора на пропозицію взяти участь у відбудові капели була негативною. Подальший розвиток подій пов'язаний не стільки зі зміною його ставлення до церковної архітектури взагалі, скільки з безпосереднім знайомством із конкретним місцем. Відвідання пагорба Бурлемон стало принципово важливим етапом формування майбутнього задуму. Саме після знайомства з місцем архітектор погодився взяти замовлення.

Не менш важливою передумовою стала позиція замовника. Ле Корбюзьє отримав надзвичайно широкий ступінь творчої свободи. У власному описі Роншана архітектор пізніше наголошував саме на цій обставині, характеризуючи завдання як можливість створення «архітектури цілковитої свободи» (architecture de totale liberté) [12].

Проведений аналіз капели Нотр-Дам-дю-О дає змогу визначити її появу як принципово особливий етап багатовікового розвитку Бурлемона. Якщо попередня історія сакрального місця характеризувалася поступовою зміною культових споруд із відносним збереженням усталених типологічних і просторових принципів, то проєкт Ле Корбюзьє означав радикальну зміну самої архітектурної мови (іл. 1).

Нова капела не відтворює попередній храм ані стилістично, ані композиційно, чи типологічно. Ле Корбюзьє відмовляється від традиційної осьової схеми, західного головного входу, симетричної організації простору та єдиного домінуючого напрямку його сприйняття. Натомість виникають поліосева композиція, диференційована система чотирьох стін, автономні малі молитовні простори, різні способи природного освітлення та принципово нове співвідношення внутрішнього і зовнішнього літургійних просторів (іл. 2).

Особливого значення набуває організація східної стіни, де внутрішній і зовнішній вівтарі пов'язуються через історичну статую Богоматері. Розміщена у проміжному просторі стіни та здатна змінювати свою орієнтацію залежно від характеру богослужіння, вона перетворює нішу на своєрідний архітектурний шарнір між двома літургійними

Іл. 1. Загальний вигляд капели Нотр-Дам-дю-О (Chapelle Notre-Dame-du-Haut) на пагорбі Бурлемон (Франція). [Світлина автора]

Іл. 2. Південна стіна: вигляд ззовні та зсередини. [Світлина автора]

сценаріями. Запропоноване у дослідженні поняття «мезопростір сакральної ніші» допомагає визначити цей феномен як проміжний простір, у якому одночасно взаємодіють інтер'єр та екстер'єр, історична пам'ять і сучасна архітектура, повсякденне богослужіння і масове паломництво (іл. 3).

Це дає змогу уточнити загальну модель розвитку Бурлемона. До середини XX століття його історію можна визначити як перший еволюційний етап, у межах якого архітектурні споруди змінювалися поступово, зберігаючи значний ступінь історичної спадкоємності. Капела Ле Корбюзьє утворює другий – революційний – етап, коли безперервність сакрального місця вперше поєднується з радикальним розривом архітектурної мови.

Таким чином, після 1955 року відбулася важлива зміна самої структури історичної пам'яті Бурлемона. Якщо Ле Корбюзьє працював із місцем, сакральність якого була сформована попередніми століттями, то для наступних поколінь архітекторів його власна споруда вже стала частиною спадщини цього місця. До історичної пам'яті паломницького центру додалася пам'ять архітектурна.

Цей процес відбувався поступово. Капела продовжувала виконувати свою літургійну та паломницьку функцію, водночас набуваючи нового статусу – об'єкта міжнародного архітектурного паломництва. Бурлемон почали відвідувати не лише віряни, але й архітектори, дослідники, студенти, туристи. Внаслідок цього на пагорбі фактично поєдналися два різні типи тяжіння: традиційне релігійне паломництво до Notre-Dame du Haut та своєрідне професійне паломництво до одного з канонічних творів модерної архітектури.

Проте значно складніша проблема виникла наприкінці XX – початку XXI століття. Зростання кількості відвідувачів вимагало розвитку інфраструктури, а функціонування самого сакрального місця потребувало повернення постійної релігійної присутності. Капела Ле Корбюзьє залишалася діючою святинею, але Бурлемон уже значною мірою існував як місце періодичного паломництва та постійного туристичного відвідування. Виникла необхідність не просто доповнити комплекс новою функцією, а знайти спосіб відновити повсякденне сакральне життя пагорба.

Іл. 3. Мезопростір сакральної ніші зі статуєю Богоматері: вигляд ззовні та зсередини. [Світлина автора]

Саме в цьому контексті виникла ідея розміщення на Бурлемоні спільноти сестер-кларисок. Їхня присутність мала принципово інший характер, аніж масове паломництво. Якщо капела Ле Корбюзьє була здатна працювати у двох масштабах – камерного внутрішнього богослужіння та великого зовнішнього паломницького зібрання, – монастир вводив третій часовий і функціональний вимір: щоденне життя релігійної громади.

Запрошення Р. Піано було не просто вибором відомого сучасного архітектора. Перед ним фактично поставало завдання, протилежне тому, яке півстоліття раніше вирішував Ле Корбюзьє, котрий мав створити нову домінанту замість зруйнованої споруди. Р. Піано мав будувати поряд із домінантою, яка вже набула статусу архітектурного шедевра. Ця відмінність визначила принципово іншу стратегію проєктування.

Як і Ле Корбюзьє свого часу, Р. Піано спочатку поставився до пропозиції працювати в Роншані з великою обережністю. Сам факт нового будівництва поруч із капелою здавався проблематичним: архітектурна присутність нового об'єкта могла порушити автономність твору Ле Корбюзьє. Однак безпосереднє знайомство з місцем змінило характер постановки завдання. Вирішальним ресурсом для нового втручання став сам рельєф Бурлемона. І тут виникає принципова відмінність двох архітектурних стратегій: Ле Корбюзьє використовує вершину, а Р. Піано – схил [13].

Нове втручання викликало професійну дискусію. Сам факт будівництва поряд із твором Ле Корбюзьє ставив питання про допустимі межі трансформації історично сформованого середовища. Особливо чутливою була проблема підходу до капели: зміна існуючої інфраструктури та включення нових об'єктів неминуче впливали на послідовність сприйняття вершини.

Тому третій період можна визначити як другий еволюційний етап розвитку Бурлемона, але вже на принципово іншому рівні. Його еволюційність полягає не у поверненні до історичних форм. Навпаки, архітектура Р. Піано залишається безумовно сучасною. Спадкоємність досягається в інший спосіб – через масштаб, топографію, дистанцію, підпорядкування нової забудови існуючій домінанті та свідому відмову від формальної конкуренції.

У результаті на Бурлемоні формується своєрідна багатошарова система. Історична сакральність пагорба не зникає після появи Ле Корбюзьє; архітектура Ле Корбюзьє не втрачає автономності після появи Р. Піано; новий монастир, своєю чергою, не перетворюється на стилістичну репліку капели. Кожен наступний часовий шар залишається впізнаваним.

Особливе значення для розуміння архітектурної концепції капели мають висловлювання самого Ле Корбюзьє, оскільки вони дають змогу порівняти результати архітектурного аналізу з авторським трактуванням процесу формоутворення. У виданій 1965 року книзі «Тексти та малюнки для Роншана» («Textes et dessins pour Ronchamp») архітектор описує характерний для нього метод роботи, за якого безпосередньому проєктуванню передував тривалий період накопичення і внутрішнього опрацювання вражень. Як пише сам архітектор, отримавши завдання, він місяцями не робив жодного ескізу, а лише закарбовував його в пам'яті: голова слугувала йому своєрідною коробкою, куди можна безладно складати елементи проблеми, доки одного дня не настане внутрішній поштовх – і тоді ідея виходить назовні, народжуючись на папері [12].

Таке висловлювання є принциповим для розуміння Роншана. Архітектурне вирішення постає не як результат механічного застосування наперед визначеної композиційної схеми, а як наслідок накопичення в пам'яті різнорідних

складових завдання та їхнього подальшого синтезу. Сам Ле Корбюзьє визначає Роншан через поняття свободи, водночас наголошуючи, що ця свобода не означала відсутності чинників, які визначали архітектурне вирішення. Одним із головних серед них був ландшафт. За словами Ле Корбюзьє, у Роншані він працював над архітектурою цілковитої свободи, програма якої обмежувалася служінням меси – однією з найдавніших людських інституцій, проте рішення фактично продиктував ландшафт із його чотирма горизонтами [12].

Показово, що Ле Корбюзьє безпосередньо пов'язував сприйняття чотирьох горизонтів із поняттям «візуальної акустики». У його інтерпретації архітектурна форма не лише займає певне місце в ландшафті, а вступає з ним у своєрідний просторовий діалог. Це підтверджується і генезисом проєкту. Під час першого відвідування Бурлемону (4 червня 1950 року) архітектор тривалий час спостерігав навколишній ландшафт і фіксував його у своїх начерках; саме сприйняття «чотирьох горизонтів» Д. Полі розглядає як один із визначальних імпульсів народження майбутньої композиції капели [3, с. 49] (іл. 4).

Історія розвитку комплексу дає змогу виявити цікавий парадокс. Ле Корбюзьє і Р. Піано працювали в різні періоди, вирішували різні завдання й застосовували майже протилежні архітектурні стратегії. Ле Корбюзьє створює виразний автономний об'єкт на вершині пагорба і через зовнішній вівтар відкриває його сакральний простір у ландшафт. Р. Піано, навпаки, відмовляється від автономності нового об'єкта, заглиблює його в рельєф і прагне максимально зменшити його візуальну присутність [14; 15]. Проте в обох випадках східний напрямок залишається поза подальшим архітектурним розвитком. У Ле Корбюзьє це пов'язано з відмовою від амфітеатру й передачею ролі зовнішнього простору природному рельєфу. У Р. Піано – з вибором південного схилу як території розміщення нової монастирської функції. Це не дає підстав говорити про помилковість будь-якого з реалізованих рішень. Навпаки, кожне з них має власну переконливу архітектурну логіку. Проте їхнє порівняння дає змогу виявити третю, нереалізовану траєкторію розвитку Бурлемона – послідовне освоєння східного напрямку як продовження зовнішнього сакрального простору капели. У такій інтерпретації особливого значення набуває не окрема споруда, а система просторових переходів різного масштабу: від інтер'єру капели до мезопростору ніші Богоматері; від нього – до зовнішнього вівтаря; далі – до простору паломництва і,

Іл. 4. Фрагменти інтер'єрних деталей.
[Світлина автора]

потенційно, до ширшого сакрального ландшафту. В нашому дослідженні контрфактичний аналіз виходить поза межі реконструкції нереалізованих архітектурних задумів. Він допомагає сформулювати інше розуміння потенціалу Бурлемона: не як сукупності архітектурних об'єктів, розміщених навколо капели, а як просторово розгорнутого сакрального місця, здатного розвиватися від архітектурного ядра в ландшафт. Отже, «втрачена можливість» в обох випадках полягає не в нереалізації конкретної форми – амфітеатру у Ле Корбюзьє або альтернативного розташування монастиря у Піано. Вона полягає в нереалізованій можливості послідовного просторового розвитку сакральної структури Бурлемона у східному напрямку. Водночас відкритість східної частини пагорба, яка сьогодні може сприйматися як ознака незавершеності потенційного просторового сценарію, і є його найважливішим ресурсом. Саме відсутність забудови залишає цей напрямок відкритим – не обов'язково для майбутнього будівництва, а для подальшого осмислення Бурлемона як сакрального ландшафту, в якому архітектура може проявлятися не лише через споруду, але й через маршрут, рельєф, дистанцію, паузу та видове розкриття.

Головні висновки та перспективи використання результатів дослідження. Перспективи використання результатів дослідження важливі як для вивчення самого комплексу Роншан, так і для українського контексту під час дослідження національних об'єктів сакральної архітектури. Проведене дослідження дає змогу розглядати Бурлемон не лише як місце розташування капели Нотр-Дам-дю-О, але як сакральне місце тривалого історичного розвитку, архітектурно-просторова структура якого неодноразово трансформувалася при збереженні релігійної функції, паломницької традиції та символічної спадкоємності.

1. Архітектурний розвиток Бурлемона має характер послідовної трансформації, а не простої заміни окремих споруд. У ньому простежуються три основні історичні етапи: докорбюзьєвська історія сакрального місця; радикальна архітектурна трансформація Ле Корбюзьє у 1950–1955 роках; розширення функціонально-просторової структури комплексу Р. Піано у 2006–2011 роках. Кожен наступний етап змінював архітектурну форму та принципи формоутворення, але зберігав і по-своєму переосмислював сакральність місця.

2. Капела Ле Корбюзьє є не розривом з історією Бурлемона, а новою архітектурною інтерпретацією її спадкоємності. Відмова від традиційної осьової композиції храму, формування трьох малих молитовних просторів зі світловими баштами, зовнішнього вівтаря та системи різнохарактерних фасадів створили нову типологічну модель сакральної споруди. Важливим носієм історичної неперервності залишається історична статуя Богоматері, а її розташування у наскрізній ніші між внутрішнім і зовнішнім літургійними просторами дає змогу трактувати цю нішу як мезопростір, що функціонально і символічно поєднує два сценарії богослужіння.

3. Спадкоємність Бурлемона забезпечує взаємодія різних форм пам'яті – історичної, сакральної, предметної, просторової та ландшафтної. Їхнє поєднання допомагає зберігати ідентичність сакрального місця за радикальної зміни його архітектурного образу.

4. На підставі аналізу трьох історичних етапів визначено чотири принципи архітектурної трансформації сакрального місця: сакральної спадкоємності; трансформації через збереження пам'яті; просторового переосмислення; ландшафтної інтеграції. Останній принцип реалізується через принципово різні прийоми архітектурного формоутворення: у Ле Корбюзьє архітектура активно проявляється в ландшафті, формуючи домінанту пагорба; у Р. Піано – заглиблюється в рельєф і прагне стати частиною ландшафту.

5. Поєднання різних методів дослідження дає змогу розширити розуміння архітектурно-просторової структури Роншана. Історико-архітектурний, типологічний, просторово-композиційний і графоаналітичний аналізи доповнено результатами генетичних, натурних, феноменологічних та експериментальних досліджень. Авторські натурні спостереження і фотофіксація використані як додатковий емпіричний матеріал для зіставлення документально встановлених характеристик комплексу з його безпосереднім просторовим сприйняттям.

6. Контрфактичний аналіз дав змогу виявити нереалізовану траєкторію просторового розвитку Бурлемона. Відмова Ле Корбюзьє від ранньої ідеї амфітеатру перед зовнішнім вівтарем та подальший вибір Р. Піано південного схилу для монастирського комплексу залишили східний напрямок поза подальшим архітектурним освоєнням. Це не заперечує обґрунтованості реалізованих рішень, але дає змогу сформулювати авторську гіпотезу про потенційний розвиток Бурлемона від окремого сакрального об'єкта до просторово розгорнутого сакрального ландшафту, в якому архітектура, літургійна функція, маршрут і природний рельєф формують єдину систему.

Таким чином, історія Бурлемона дає змогу розглядати його як архітектурно-сакральний палімпсест, в якому кожен наступний історичний шар не повністю заперечує або стирає попередній, а переосмислює його, зберігаючи просторові, функціональні та символічні зв'язки. Пам'ять забезпечує спадкоємність сакрального місця, а виявлені принципи архітектурної трансформації визначають механізми його подальшого розвитку. Спадкоємність Бурлемона полягає не в незмінності архітектурної форми, а в здатності до її трансформації зі збереженням історичної пам'яті, сакральної функції та зв'язку з ландшафтом. Саме взаємодія пам'яті, спадкоємності та трансформації дала змогу Бурлемону упродовж тривалого історичного розвитку зберегти ідентичність сакрального місця за радикальної зміни його архітектурного образу.

Список використаних джерел

1. Стірлінг Дж. Роншан: капела Ле Корбюзьє та криза раціоналізму. *The Architectural Review*. 1956. Т. 119. С. 154–161.

2. Полі Д. *Роншан: прочитання архітектури*. Париж : Ophrys, 1980. 168 с. + 48 с. іл. ISBN 2-7080-0481-6.

3. Полі Д. *Ле Корбюзьє: капела в Роншані*. Париж ; Базель ; Бостон : Fondation Le Corbusier ; Birkhäuser, 2008.

4. Кертіс В. Дж. Р. *Ле Корбюзьє: ідеї та форми*. Лондон : Phaidon, 1986. 240 с.
5. Кетглас Ж. Роншан: ландшафт візуальної акустики. *AV Monografías*. 2015. № 176. С. 56–61.
6. Кетглас Ж. *Роншанський бревіарій*. Мадрид : Ediciones Asimétricas, 2017. 275 с. ISBN 978-84-946957-9-7.
7. Коен Ж.-Л. Коментар до капели Нотр-Дам-дю-О у виставковому проєкті «Ле Корбюзьє: атлас сучасних ландшафтів». Нью-Йорк : The Museum of Modern Art, 2013.
8. Яців М., Яців С. Світло-просторова композиція сакральних будівель Ле Корбюзьє. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Архітектура*. 2023. Т. 5, № 2 (10). С. 197–205. DOI: 10.23939/sa2023.02.197.
9. Яців М. Б., Криворучко Ю. І. *Архітектура світла в українській церкві* : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 308 с. ISBN 978-966-941-094-8.
10. Пучков А. А. *Архітектурознавчі етюди*. Київ : НДІ теорії та історії архітектури і містобудування, 1996. 104 с. ISBN 5-8238-0430-X.
11. Утмун Н., Арруф А. Процес проєктування в Ле Корбюзьє: випадок капели в Роншані. *Proceedings of the Design Society: International Conference on Engineering Design*. 2019. Т. 1, вип. 1. С. 1275–1282. DOI: 10.1017/dsi.2019.133.
12. Ле Корбюзьє. *Тексти та малюнки для Роншана*. Париж : Éditions Forces Vives, 1965.
13. Renzo Piano Building Workshop. *Вхідна будівля та монастир у Роншані* : [архітектурний проєкт]. Роншан (Франція), 2006–2011.
14. Інгерсолл Р. Відлуння Роншана: Піано та Ле Корбюзьє, діалог між майстрами. *Arquitectura Viva*. 2011. № 139.
15. Грандіозне відкриття суперечливого розширення Ренцо Піано біля капели в Роншані. *Architectural Record*. 2011. 15 верес. URL: https://www.architecturalrecord.com/articles/2315-a-grand-opening-for-renzo-piano-s-controversial-expansion-at-ronchamp-chapel.

References

1. Stirling, J. (1956). Ronchamp: Le Corbusier's chapel and the crisis of rationalism. *The Architectural Review*, *119*, 154–161 [in English].
2. Pauli, D. (1980). *Ronchan: Prochytannia arkhitektury* [Ronchamp: Reading architecture]. Ophrys [in French].
3. Pauly, D. (2008). *Le Corbusier: The chapel at Ronchamp*. Fondation Le Corbusier; Birkhäuser [in English].
4. Curtis, W. J. R. (1986). *Le Corbusier: Ideas and forms*. Phaidon [in English].
5. Quetglas, J. (2015). Ronshan: Landshaft vizualnoi akustyky [Ronchamp: A landscape of visual acoustics]. *AV Monografías*, (176), 56–61 [in Spanish].
6. Quetglas, J. (2017). *Ronshanskyi breviarii* [Ronchamp breviary]. Ediciones Asimétricas [in Spanish].
7. Cohen, J.-L. (2013). *Commentary on the Chapel of Notre-Dame-du-Haut in the exhibition project "Le Corbusier: An atlas of modern landscapes"*. The Museum of Modern Art [in English].
8. Yatsiv, M., & Yatsiv, S. (2023). Svitlo-prostorova kompozytsiia sakralnykh budivel Le Korbiuzie [Light-spatial composition of sacred buildings by Le Corbusier]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia: Arkhitektura* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Architecture], *5*(2), 197–205. https://doi.org/10.23939/sa2023.02.197 [in Ukrainian].
9. Yatsiv, M. B., & Kryvoruchko, Yu. I. (2017). *Arkhitektura svitla v ukrainskii tserkvi* [Architecture of light in the Ukrainian church] [Monohrafiia]. Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky [in Ukrainian].
10. Puchkov, A. A. (1996). *Arkhitekturoznavchi etiudy* [Architectural studies: Essays]. NDI teorii ta istorii arkhitektury i mistobuduvannia [in Ukrainian].
11. Outmoune, N., & Arrouf, A. (2019). The design process at Le Corbusier, case of the Ronchamp chapel. *Proceedings of the Design Society: International Conference on Engineering Design*, *1*(1), 1275–1282. https://doi.org/10.1017/dsi.2019.133 [in English].
12. Le Corbusier. (1965). *Teksty ta maliunky dlia Ronshana* [Texts and drawings for Ronchamp]. Éditions Forces Vives [in French].
13. Renzo Piano Building Workshop. (2006–2011). *The entrance building and monastery at Ronchamp* [Architectural project]. Ronchamp, France [in English].
14. Ingersoll, R. (2011). Vidlunnia Ronshana: Piano ta Le Korbiuzie, dialoh mizh maistramy [Echoes of Ronchamp: Piano and Le Corbusier, a dialogue between masters]. *Arquitectura Viva*, (139) [in Spanish].
15. Architectural Record. (2011, September 15). *A grand opening for Renzo Piano's controversial expansion at Ronchamp Chapel*. https://www.architecturalrecord.com/articles/2315-a-grand-opening-for-renzo-piano-s-controversial-expansion-at-ronchamp-chapel [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.11.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)